

Rozdział I. Interes spółki jako klauzula generalna

§ 1. Klauzula generalna interesu spółki

I. Uwagi ogólne

1. Definicja pojęcia klauzuli generalnej

Punktem wyjścia do rozważań nad kryterium interesu spółki jest zdefiniowanie pojęcia klauzuli generalnej¹. Należy wyjaśnić, że w języku prawniczym kategoria klauzuli generalnej występuje w dwóch znaczeniach. Zgodnie z pierwszym wariantem interpretacyjnym wspomniany termin utożsamiany jest z przepisami prawa, obejmującymi zwroty niedookreślone. W konsekwencji powyższego klauzulą generalną jest w tym ujęciu przykładowo cały przepis art. 5, art. 56, art. 58 § 2 czy art. 65 § 1 KC. Wariant alternatywny, mający walor dominujący, zawęży z kolei desygnaty klauzuli generalnej do samych zwrotów niedookreślonych, składających się na treść norm prawnych². Stosownie do tego stanowiska egzemplifikacją klauzuli generalnej są m.in. terminy, takie jak: „słuszność”, „dobre obyczaje”, „społeczno-gospodarcze przeznaczenie prawa”, „interes społeczny” czy „zasady uczciwego obrotu”³.

¹ Należy zwrócić uwagę, że rozumienie terminu „klauzula generalna” nie jest jednolite. Zob. *L. Leszczyński*, Klauzule generalne w stosowaniu prawa, Warszawa 1986; *tenże*, Pojęcie klauzuli generalnej, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, t. XXXVIII, Lublin 1991; *J. Nowacki*, O przepisach zawierających klauzule generalne. *Studia z teorii prawa*, Kraków 2003, s. 133; *A. Stelmachowski*, Zarys teorii prawa cywilnego, Warszawa 1998, s. 284; *K. Wójcik*, Klauzule generalne jako zwroty wieloznaczne i oceny, *SPE* 1988, Nr 41, s. 39; *taż*, Teoretyczna konstrukcja klauzuli generalnej, *SPE* 1990, Nr 44, s. 47.

² *J. Nowacki*, O przepisach zawierających klauzule generalne, s. 133.

³ Zob. *E. Rott-Pietrzyk*, Klauzule generalne rozsądku w kodeksie cywilnym, *KPP* 2005, Nr 3, s. 623–624; *M. Pilich*, Zasady współżycia społecznego, dobre obyczaje czy dobra wiara? Dylematy nowelizacji klauzul generalnych prawa cywilnego w perspektywie europejskiej, *SP* 2006, Nr 4, s. 38.

W niniejszej monografii została przyjęta konwencja, zgodnie z którą klauzulą generalną jest wyłącznie pojęcie interesu spółki, a nie poszczególne unormowania obejmujące w swej treści termin niedookreślony⁴.

Warto wspomnieć, że kryterium klauzuli generalnej występuje nie tylko w języku prawniczym, ale i prawnym. Mianowicie, ustawodawca odwołuje się do tego terminu w § 155 ust. 1 załącznika do rozporządzenia Prezesa RM z 20.6.2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej”⁵, w myśl którego, jeżeli zachodzi potrzeba zapewnienia elastyczności tekstu aktu normatywnego, można posłużyć się określeniami nieostryimi, klauzulami generalnymi⁶ albo wyznaczyć nieprzekraczalne dolne lub górne granice swobody rozstrzygnięcia.

Z uwagi na rozbieżność poglądów prezentowanych w piśmiennictwie kryterium klauzuli generalnej nie ma jednoznacznych konotacji. W doktrynie klauzule generalne definiuje się zwykle poprzez wskazanie niektórych węzłowych cech pozwalających na ich odróżnienie, w tym konieczność ich wartościowania, zawarcie w przepisie prawnym odesłania pozasystemowego (np. do norm moralnych, etyki, obyczajów, zwyczajów) czy też działanie w kierunku uelastycznienia prawa⁷.

Na potrzeby tych rozważań istotną cechą klauzuli generalnej jest element zindywidualizowanej oceny stanu faktycznego, przy czym ciężar sformułowania tej oceny *ad hoc* i określenia odnośnych skutków prawnych ustawodawca

⁴ Należy dodać, że w literaturze przedmiotu przeważa pojęcie klauzuli generalnej. Niemniej jednak zwroty, o których tu mowa, określa się także w piśmiennictwie jako klauzule odsyłające. Konstrukcję generalnej klauzuli odsyłającej rozumie się w przytoczonym ujęciu jako odesłanie, wyrażone w tekście prawnym w postaci zwrotu wskazującego na kryteria pozaprawne i w ten sposób upoważniające podmiot stosujący prawo do oparcia procesu decyzyjnego (w całości lub w poszczególnych jego fragmentach) na tych kryteriach (wyłącznie lub wspólnie z kryteriami *stricti iuris*). Zob. L. Leszczyński, Funkcje klauzul, s. 3. Ponadto w piśmiennictwie wyróżnia się zwroty ocenne, które nie są tożsame z klauzulami odsyłającymi. Zwrot ocenny jest normatywnym wyrażeniem złożonym, zawierającym nazwę abstrakcyjnie ujętych faktów oraz wskazanie rodzaju wypowiedzi oceniającej, upoważniającej do oszacowania skali wystąpienia tych faktów. W odróżnieniu od generalnej klauzuli odsyłającej, zwrot ocenny nie odsyła do systemu wartości czy norm, lecz do jednostkowej czynności szacowania (oceniań porównawczego). Wśród przykładów zwrotów ocennych wymienić można „ważne powody”, „szczególne okoliczności” czy „ważny interes”.

⁵ T.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 283.

⁶ W związku z tą regulacją pojawia się wątpliwość, w jakich przypadkach zwrot nieosty stanowi jednocześnie klauzulę generalną. Zob. K. Wójcik, Teoretyczna konstrukcja klauzuli generalnej, SPE 1990, Nr 44, s. 40.

⁷ Zob. M. Pilich, Zasady współżycia, s. 38 wraz z przytoczoną tam literaturą; M. Wilejczyk, Zagadnienia etyczne części ogólnej prawa cywilnego, Warszawa 2014, s. 65–87.

przerzuca na sąd bądź na inny organ stosujący prawo⁸. Stosownie do tego stanowiska aspekt semantyczny klauzuli (nieokreśloność językowa) jest łączony z komponentem pragmatycznym (praktycznymi konsekwencjami sformułowania klauzuli w procesie stosowania prawa)⁹.

Warto zwrócić uwagę, że w piśmiennictwie sporny jest charakter klauzuli generalnej, jeśli chodzi o często przywoływany i – wydawać by się mogło – immanentnie z nią związany mechanizm „odesłania”.

Należy wyjaśnić, że zgodnie z tradycyjnym poglądem doktryny klauzulą generalną jest zwrot niedookreślony zawarty w przepisie prawnym, oznaczający pewne cechy funkcjonujące w danej grupie społecznej, do których taki przepis odsyła przez nakaz uwzględniania ich przy ustalaniu stanu faktycznego klasyfikowanego zgodnie z daną normą¹⁰. W tym ujęciu, przy wykładni klauzul generalnych postuluje się odniesienie do norm moralnych przyjmowanych i akceptowanych w społeczeństwie, mających stanowić pozaprawne (pozasystemowe) wskazanie („odesłanie”)¹¹.

Stosownie do poglądu konkurencyjnego natomiast przy konstruowaniu pojęcia klauzuli generalnej zasadność sięgania do norm moralnych obowiązujących w społeczeństwie jest wątpliwa. Przyczyną, dla której neguje się stanowisko konserwatywne, jest aktualnie przyjęty pluralizm wartości. Zgodnie z tą koncepcją bardziej trafne jest czerpanie z wartości konstytucyjnych. Wskazuje się przy tym, że ustawodawca, stanowiąc prawo, przynajmniej w modelu idealnym, czyni to w oparciu o pewne założenia podstawowe wysłowione w Konstytucji RP. Dlatego też w ustawie zasadniczej odzwierciedlona jest baza aksjologiczna całego systemu prawnego¹².

Z kolei pogląd kompromisowy zakłada, że klauzule generalne należy odczytywać w nawiązaniu do wartości prawnych (w tym konstytucyjnych) jak i pozaprawnych.

Z punktu widzenia rozważań nad pojęciem interesu spółki, przekonujące jest stanowisko pośrednie, godzące powinność odkodowania treści klauzuli generalnej przez przyzmat fundamentalnych zasad prawnych i jednoczesnego po-

⁸ Zob. S. Grzybowski, *Struktura i treść przepisów prawa cywilnego odsyłających do zasad współżycia społecznego*, *Studia Cywilistyczne* 1965, t. XXXII, s. 32–33.

⁹ Por. T. Zieliński, *Klauzule generalne w prawie pracy*, Warszawa 1988, s. 32.

¹⁰ Zob. Z. Radwański, M. Zieliński, w: SPP, t. 1, 2007, s. 335.

¹¹ Zob. E. Rott-Pietrzyk, *Klauzula generalna rozsądku w prawie prywatnym*, Warszawa 2007, s. 286–292.

¹² Zob. A. Żurawik, *Klauzula generalna „dobrych obyczajów” – ujęcie teoretyczne*, RPEiS 2009, Nr 1, s. 46 i cytowana tam literatura.

szanowania wartości moralnych. Powyższe założenie wydaje się słuszne już choćby przez wzgląd na nazwę rozważanego kryterium. Warto zwrócić uwagę, że semantycznie pojęcie interesu spółki zawiera w sobie zarówno silny komponent ocenny i subiektywny („interes”), którego interpretacja jest uwikłana aksjologicznie, jak i element obiektywny, w postaci odniesienia do konkretnej spółki, funkcjonującej w obrocie w określonych uwarunkowaniach faktycznych i prawnych. W konsekwencji powyższego, przy określaniu, co leży w interesie spółki, a co z tym kanonem jest sprzeczne, należy odwołać się zarówno do argumentacji legalistycznej – zaczerpniętej z zasad i wartości chronionych przez system prawny, nawet wyraźnie nieskodyfikowanych, jak i aksjologicznej – wypracowanej na podstawie pryncypiów etycznych powszechnie uwzględnianych w ramach obrotu gospodarczego.

Należy dodać, że zawarty w pojęciu interesu spółki komponent subiektywny, słusznościowy, nie pozostaje w opozycji do prawa stanowionego i nie reprezentuje alternatywnego do prawa systemu wartości, lecz jest istotnym elementem prawa stanowionego, zapewniającym mu legitymację na poziomie aksjologii¹³. Warto także zwrócić uwagę, że słuszność jako uniwersalne kryterium pozaprawne jest wspólne nie tylko dla klauzuli interesu spółki, ale i pojęć pokrewnych, np. dobrych obyczajów.

Odczytanie klauzuli interesu spółki jawi się w konsekwencji jako zabieg skomplikowany, a to z uwagi na konieczność pogodzenia ocen normatywnych oraz pozanormatywnych. Dodatkowo, zarówno wartości wywodzone z systemu prawnego, jak i innych porządków mają charakter niejednorodny, a nawet wewnątrznie sprzeczny. Tytułem przykładu można przywołać kolidujące ze sobą: zasadę rządów większości i obowiązek poszanowania interesów mniejszości, czy też wartości socjalne chronione w ramach społecznej gospodarki rynkowej i potrzebę respektowania własności prywatnej. Interpretacja klauzuli interesu spółki przypomina w związku z tym wielowątkowy proces poszukiwania złotego środka, mającego na celu wyważenie kolidujących ze sobą interesów (nie tylko majątkowych), przy użyciu instrumentarium odzwierciedlającego społecznie i gospodarczo akceptowany pluralizm wartości.

Przychylenie się do stanowiska kompromisowego podyktowane jest także specyfiką klauzuli generalnej interesu spółki, wynikającą z systemowego zastosowania jej w odniesieniu do przedsiębiorców. Należy wyjaśnić, że w przypadku obrotu profesjonalnego szczególną wagę przyznaje się postulatowi zapewnienia stabilności obrotu. Tymczasem posługiwanie się przez usta-

¹³ Zob. *M. Safjan*, w: *SPP*, t. 1, 2007, s. 297.

wodawcę klauzulami generalnymi jest ze swej istoty naznaczone ryzykiem arbitralności. Również uznaniowość sądów, którym w przypadkach spornych przypadnie obowiązek wykładni pojęcia interesu spółki, wiążącej w danym przypadku, jest ściśle związana z brakiem przewidywalności prawa.

W związku z powyższym należy przyjąć, że ujęcia skrajnie subiektywizujące interpretację pojęcia interesu spółki klóciłyby się z postulatem pewności prawa, z weryfikowalnością ocen formułowanych w procesie jego stosowania, przez co prowadziłyby do dowolności, zagrażając autonomii podmiotów występujących w obrocie¹⁴. Dlatego też, w celu wyeliminowania niedogodności związanych z labilnym charakterem klauzuli generalnej, wskazane jest odkodowanie kryterium interesu spółki nie tylko przy użyciu częstokroć kontrolersyjnych wartości pozasystemowych, ale i wyraźnie sprecyzowanych wartości i zasad normatywnych.

Z drugiej jednak strony, nietrafna byłaby próba jurydyzacji kryterium interesu spółki przez poszukiwanie jego znaczenia jedynie w relacji i w obrębie obowiązującego prawa pozytywnego (normatywizm)¹⁵, jako że proces rekonstrukcji podstawowych zasad prawa czy jego wewnętrznej aksjologii jest ze swej istoty oparty na zabiegach wartościujących¹⁶.

Należy wspomnieć, że klauzula interesu spółki pełni dla adresatów prawa rolę busoli przy dokonywaniu wyborów aksjologicznych. Z punktu widzenia procesu stosowania prawa jest to funkcja zbieżna ze znaczeniem klasycznych zasad prawa i wartości wyrażonych w przepisach ustaw krajowych, Konstytucji RP czy też wiążących Polskę aktach prawa międzynarodowego (w tym unijnego). Szczególny charakter kryterium interesu spółki przejawia się natomiast w tym, że aksjologia wyrażona w aktach normatywnych nie tyle współlistnieje obok rozważanej klauzuli generalnej, ile jest jej elementem, promieniując na jej treść.

Posłużenie się przez ustawodawcę klauzulą generalną umożliwia uelastyczenie norm prawa, co przekłada się na zwiększenie dynamiki systemu¹⁷. Jednocześnie powyższa technika legislacyjna pozwala na uniknięcie „przelegalizowania” i nadmiernej formalizacji obrotu gospodarczego. W opinii TK, w procesie stosowania klauzul generalnych, co dotyczy także pojęcia interesu spółki, istotne jest wyważenie proporcji pomiędzy naturalną elastycznością płynącą

¹⁴ Por. *M. Safjan*, Klauzule generalne, s. 54.

¹⁵ Por. tamże.

¹⁶ Zob. tamże.

¹⁷ Zob. wyr. TK z 17.10.2000 r., SK 5/99, OTK 2000, Nr 7, poz. 254; *M. Safjan*, Klauzule generalne, s. 59.

z obecnością klauzuli w normatywnej podstawie decyzji sądowej oraz wartościami pewności i jednolitości stosowania prawa.

Warto zwrócić uwagę, że TK wyraźnie nawiązuje do zagadnień ścisłości i jednolitości interpretacji klauzul oraz obiektywnego charakteru przesłanek ich rozumienia, uważając że brak tych cech narusza wymagania przewidywalności orzeczenia sądowego wydanego przy zastosowaniu klauzuli generalnej. W opinii TK, gdyby takiej przewidywalności werdyktu nie udało się stwierdzić, wówczas odnośny przepis zawierający klauzulę generalną należałoby uznać za niezgodny z zasadą demokratycznego państwa prawnego.

W związku z powyższym stanowiskiem należy przyjąć, że zadaniem orzecznictwa jest stworzenie ustabilizowanego zespołu kryteriów, według których należy interpretować i stosować klauzulę interesu spółki. Wypracowanie takich przesłanek pozwoli na ustalenie przewidywalnej linii oceniania, jakiego rodzaju działanie jest zgodne bądź sprzeczne z kryterium interesu spółki, czyniąc tym samym zadość wymogom demokratycznego państwa prawnego.

2. Interpretacja klauzuli interesu spółki

Wykładając kryterium interesu spółki, trzeba mieć na uwadze, iż jest to instytucja idealizująca, zorientowana na doskonalenie rzeczywistości gospodarczej. Przyjęta nazwa klauzuli wskazuje, że interes spółki stanowi dobro cenne, wartościowe. Interes spółki jako konstrukcja normatywna jest zatem pojęciem abstrakcyjnym, rozumianym jako cecha założona apriorycznie¹⁸.

Należy wyjaśnić, że w ramach pojęcia interesu spółki wartości prawne, gospodarcze, moralne, a niekiedy polityczne wchodzą w szereg relacji wzajemnych. Przyczynia się to do nałożenia na luz wynikający z samej istoty klauzuli generalnej swobody związanej z ustaleniem rodzaju kryteriów, do których odsyła klauzula, oraz uznaniowości związanej z wartościowaniem (wyrażaniem własnych preferencji przez podmiot stosujący prawo)¹⁹.

Warto podkreślić, że kryterium interesu spółki, w odróżnieniu od pojęcia dobrych obyczajów czy zasad uczciwego obrotu, nie wywodzi się z klasycznej cywilistyki. Ponadto, odmiennie niż w przypadku tych ostatnich klauzul, kategoria interesu spółki naznaczona jest intensywniejszym piętnem jurydyzacji. Dlatego też wspomniane pojęcie powinno być odczytywane przede wszystkim zgodnie z wewnętrzną, merytoryczną koherencją systemu prawa

¹⁸ Por. *L. Leszczyński*, Stosowanie klauzul, s. 22.

¹⁹ Por. tamże, s. 72.

handlowego²⁰, stanowiąc tym samym element wzmocnienia u adresatów prawa postawy legalistycznej²¹.

Należy wskazać, że wykładnia innych norm prawa handlowego przez pryzmat klauzuli interesu spółki nie zmienia treści tych regulacji. Ma jednak za cel aksjologiczną relatywizację obowiązującego prawa oraz służy osiągnięciu porządku, sprawności i efektywności systemu²².

Dodatkowo, ze względu na utylitarny charakter prawa handlowego, rozumienie pojęcia interesu spółki nie może wiązać się ściśle tylko z pojęciem moralności. Jeśli chodzi o intuicyjnie pojmowaną aksjologię rozważanej klauzuli, to przekonująca wydaje się tzw. formuła przyzwoitości (niem. *Anstandsformel*)²³, w myśl której przy wykładni klauzul generalnych należy uwzględnić poglądy moralne i uczucia przyzwoitości słusznie i sprawiedliwie myślących. W odniesieniu do kryterium interesu spółki miarodajnym probierzem „przyzwoitości” powinny być natomiast poglądy uczciwych i rozsądnych uczestników obrotu gospodarczego.

Warto podkreślić, że pojęcie interesu spółki jest immanentnie związane z obrotem profesjonalnym. W związku z tym prawidłowe odczytanie rozważanej klauzuli przez przedstawicieli organów wymiaru sprawiedliwości uzależnione jest nie tylko od technicznej znajomości regulacji prawnych, ale zrozumienia przez nich rzeczywistości gospodarczej i uwarunkowań prawnych i ekonomicznych właściwych dla danej spółki.

Kryterium interesu spółki jawi się zatem jako kategoria złożona i nie-definiowalna, pod którą kryje się konglomerat czasem sprzecznych ze sobą wartości. Dlatego też o spójności w ich wykorzystaniu dla uzasadnienia wyboru aksjologicznego, znajdującego odzwierciedlenie w werdykcie, przesądzają kwalifikacje i doświadczenie sądu²⁴. Warto wspomnieć, że w odniesieniu do wykładni i stosowania pojęcia interesu spółki racje natury aksjologicznej określają zasady prawne bądź pozwalają na taki ich dobór (m.in. w przypadku

²⁰ Por. W. Lang, Prawo i moralność, s. 63.

²¹ Por. L. Leszczyński, Stosowanie klauzul, s. 432.

²² Warto zwrócić uwagę, że już w wyr. z 20.6.2001 r., I CKN 1137/98, OSNC 2002, Nr 3, poz. 31, SN stwierdził, że interes spółki nie może być utożsamiany z interesem wspólników, więc realizacja założonych przez spółkę celów wymusza eliminowanie przeszkód, także tych w sferze decyzyjnej, które hamują rozwój ekonomiczny spółki i ograniczają sprawność w obrocie bądź mogą prowadzić do niebezpieczeństwa powstania tych skutków. Ponadto w wyr. z 8.3.2005 r., IV CK 607/04, Legalis, SN uznał, że w interesie spółki leży zapewnienie jej niezakłóconego funkcjonowania pod względem ekonomicznym.

²³ Zob. A. Żurawik, Klauzula generalna „dobrych obyczajów”, s. 38 i cytowana tam literatura.

²⁴ Zob. wyr. SN z 26.9.2002 r., III CKN 213/01, OSNC 2003, Nr 12, poz. 169, s. 84.

kolizji – np. zasady rządów większości i poszanowania interesów mniejszości), który czyni zadość wymogom słuszności. Ponadto, względy pozanormatywne są pomocne w ustaleniu preferencji skonfliktowanych wartości, wzmacniając tym samym racjonalizację procesu decyzyjnego²⁵.

Warto wyjaśnić, że ze względu na miejsce w systemie kryterium interesu spółki – na tle innych klauzul generalnych występujących w szeroko rozumianym prawie cywilnym – wykazuje charakter bardziej zobiektywizowany, utilitarny i zorientowany ekonomicznie²⁶.

Nie jest natomiast możliwe jednolite zdefiniowanie interesu spółki²⁷, bo ten wyznaczany jest przez zróżnicowane okoliczności oraz motywacje uczestników obrotu gospodarczego.

W odniesieniu do interpretacji pojęcia interesu spółki należy przyjąć kryterium ekonomiczno-funkcjonalne, odczytywane w kontekście obowiązującego modelu gospodarczego. W szczególności zasadne jest sięgnięcie do mierników obiektywizujących treść tego pojęcia (np. zasad bezpieczeństwa obrotu), jednak nie w stopniu prowadzącym do jej uniformizacji²⁸. Posłużenie się wykładnią funkcjonalną klauzuli interesu spółki powinno pozwolić nie tylko na jej interpretację w sposób zgodny z intencją ustawodawcy (*ratio legis*), lecz także na uwzględnienie zmieniającego się kontekstu społecznego i gospodarczego²⁹. W konsekwencji powyższego kryterium interesu spółki może stać się elementem aksjologicznych podstaw zmian treści prawa (korekty treści prawnych) bez zmiany treści przepisów prawnych³⁰.

Należy mieć na uwadze, że korzystanie z klauzul generalnych w ogólności wiąże się z wazaniem kontekstu indywidualnego i społecznego³¹. W przypadku pojęcia interesu spółki za interes indywidualny można poczytywać dobro jej ekonomicznych właścicieli. Z kolei ochrona wartości ogólnospołecznych w ramach interpretacji wspomnianego kryterium może implikować wykorzystanie aksjologii opartej na zasadach systemu społecznej gospodarki rynkowej i pluralizmu, skłaniać do poszanowania mechanizmów rynkowych czy też prowadzić do uwzględnienia interesu publicznego. Niemniej jednak natężenie pre-

²⁵ Por. *L. Leszczyński*, Stosowanie klauzul, s. 124.

²⁶ Zob. tamże, s. 79.

²⁷ Zob. *A. Opalski*, O pojęciu interesu, s. 17; odmiennie *A. Stokłosa*, Obowiązek członków organów spółki akcyjnej działania w jej interesie – głos w dyskusji, *Pr. Sp.* 2011, Nr 9, s. 18.

²⁸ Por. *M. Saffan*, Klauzule generalne, s. 58.

²⁹ Zob. *G. Domański*, O trudnej sztuce legislacji, *Rzeczp.* z 18.9.2012 r.

³⁰ Zob. *L. Leszczyński*, Stosowanie klauzul, s. 369.

³¹ Zob. tamże, s. 80.

ferencji wyrażonych przez ustawodawcę w procesie poszukiwania równowagi pomiędzy interesem indywidualnym i interesem ogólnym nie ma charakteru programowego, gdyż jest zmienne i zależy m.in. od ogólnej sytuacji gospodarczej w kraju i na świecie.

Warto wspomnieć, że konflikt aksjologiczny pomiędzy interesem indywidualnym a interesem publicznym dotyczy zwłaszcza spółek zainteresowania publicznego. Powyższej kolizji wartości nie sposób natomiast rozstrzygnąć *in abstracto*, a to z tego względu, że mechaniczne przyznawanie preferencji którejs z wspomnianych wartości mogłoby prowadzić do ideologizacji, aksjomatyzacji czy – w niektórych przypadkach – polityzacji rozpatrywanej klauzuli.

W związku z tym, że kryterium interesu spółki stanowi kategorię prawną, swoistej jurydyzacji ulegają wypełniające ją zasady i wartości³². Z drugiej zaś strony, regulacje zawierające klauzulę generalną w postaci interesu spółki, jako przepisy tzw. moralizacji prawa, w założeniu mają czynić zadość postulatowi prawa słusznego.

W poszukiwaniu sprawiedliwych rozwiązań wypracowanych w procesie interpretacji pojęcia interesu spółki warto sięgać przede wszystkim do wartości zakorzenionych w systemie prawnym. Jako uzasadnienie dla powyższego stanowiska trzeba wskazać konieczność zagwarantowania uczestnikom obrotu gospodarczego jednoznaczności i pewności obowiązujących regulacji. Należy przyjąć, że powyższe ukierunkowanie ustawodawcy zostało wyrażone przez dookreślenie, iż „interes” dotyczy określonej kategorii normatywnej – spółki. W konsekwencji powyższego, uznaniowy i ocenny charakter kryterium interesu spółki powinien być mitygowany z uwagi na inkorporowanie w treści klauzuli – obok ogólnie rozumianych norm słuszności – wartości prawnych, w tym zasady bezpieczeństwa i stabilności obrotu.

Z kolei w kontekście przenikania się w procesie wykładni pojęcia interesu spółki elementów prawa i moralności warto mieć na uwadze, że w kulturze europejskiej, w szczególności w germańsko-romańskim kręgu kulturowym, zakorzeniona jest mocno koncepcja prawa spójnego aksjologicznie (*ius est ars boni et aequi*)³³.

Jeśli zaś chodzi o relacje systemowe pomiędzy prawem i moralnością, to wyróżnić można trzy stanowiska teoretyczne, dotyczące głównie problemu walidacyjnego, tj. kwestii relewancji zasad etycznych dla obowiązywania norm prawnych oraz relewancji norm prawnych dla obowiązywania zasad etycz-

³² Por. wyr. SN z 22.11.1994 r., II CRN 127/94, Legalis.

³³ Zob. W. Lang, Prawo i moralność, s. 118.

nych. Zgodnie z pierwszą koncepcją moralność jest systemem normatywnym nadrzędnym w stosunku do prawa. Pogląd alternatywny zakłada dokładne przeciwieństwo, w następstwie czego prawo jest systemem nadrzędnym w stosunku do moralności. Zapatrywanie kompromisowe przewiduje natomiast, że prawo i moralność są równorzędnymi i niezależnymi od siebie systemami normatywnymi³⁴.

W nawiązaniu do powyższej dyskusji warto mieć na względzie, że zarówno sama regulacja prawna, jak i język prawny oraz prawniczy odznaczają się zwykle wysokim stopniem szczegółowości i precyzji, mimo abstrakcyjnego i generalnego charakteru unormowań prawnych. O ile jednak kryteria obowiązywania norm prawnych mają przeważnie charakter deskryptywny, o tyle w systemach etycznych przeważają kryteria wartościujące obowiązywanie norm moralnych³⁵. Stopień nieostrości norm moralnych jest przy tym znacznie wyższy, niż ma to miejsce w odniesieniu do norm prawnych³⁶. Należy również wspomnieć, że prawo jest jedynym systemem kontroli społecznej, w którym abstrakcyjność, generalność i syntetyczność normowania zostały połączone z daleko idącą szczegółowością i dokładnością³⁷. Dlatego też konkretność prawa jest tą cechą, która uzasadnia odczytywanie pojęcia interesu spółki poprzez sięgnięcie do reguł obowiązujących w prawie, a następnie – w dalszej kolejności – do wartości moralnych. W każdym jednak przypadku rekonstrukcja kryterium interesu spółki wymagać będzie relatywizacji do określonego – właściwego dla danej sytuacji – systemu zasad i wartości prawnych oraz pozaprawnych.

Z drugiej jednak strony warto mieć na uwadze, że dokonywanie wykładni pojęcia interesu spółki przez pryzmat wytycznych płynących z systemu prawnego może w ostatecznym rozrachunku wiązać się z sięgnięciem do wartości pozanormatywnych. Tytułem przykładu należy wskazać, że interpretacja pojęcia interesu spółki, dokonywana w kontekście poszanowania zasady równego traktowania współników (akcjonariuszy), może wymagać ustosunkowania się przez organ wymiaru sprawiedliwości do – mającej walor normatywny – konstytucyjnej zasady równości oraz – pierwotnej względem systemu prawa – pozanormatywnej zasady sprawiedliwości społecznej.

³⁴ Zob. tamże, s. 127.

³⁵ Zob. tamże, s. 61.

³⁶ Zob. tamże, s. 62.

³⁷ Zob. tamże.

W następstwie powyższego interes spółki, rozpatrywany jako kategoria normatywna i doktrynalna, stanowi konstrukcję, za pomocą której zasady moralne są związane strukturalnie z systemem prawa lub włączane do porządku prawnego³⁸.

Wyrazem przenikania się wartości moralnych i prawnych jest w szczególności założenie, w myśl którego w dłuższej perspektywie czasowej do harmonijnego funkcjonowania korporacji konieczne jest uwzględnienie choćby w stopniu minimalnym naczelnych zasad prawa i zasad moralnych, nakazujących poszanowanie podstawowych racji jej interesariuszy.

Ponadto, ze względów praktycznych klauzula interesu spółki powinna być rozumiana jako konstrukcja otwarta strukturalnie, gdyż cecha elastyczności umożliwia odczytanie jej w sposób zgodny ze zmieniającą się dynamicznie rzeczywistością gospodarczą i cywilizacyjną. W związku ze złożonością otoczenia społecznego, ekonomicznego i prawnego, system ocen i wartości, do którego można sięgnąć w procesie wykładni pojęcia interesu spółki, należy natomiast postrzegać jako porządek multicentryczny i pluralistyczny.

Warto też dodać, że na interpretację kryterium interesu spółki rzutuje m.in. aksjologiczne ujednoczenie w obrębie państw członkowskich UE, stanowiące konsekwencję pogłębiającej się integracji gospodarczej państw współdziałających ze sobą w ramach jednolitego rynku. Ze względu na swoją znaczeniową pojemność i giętkość klauzula interesu spółki może odegrać istotną rolę w transformacji polskiej i europejskiej rzeczywistości gospodarczej. Kluczowe znaczenie w tym względzie ma jednak sposób jej wykładni i implementacji³⁹.

W szczególności należy mieć na uwadze, że na organach stosowania prawa ciąży powinność wystrzegania się nadużyć interpretacyjnych, dotycząca jednak nie tylko stosowania pojęć ocennych, lecz prawa jako takiego. Warto jednak dodać, że ryzyko deformacji pojęcia interesu spółki wydaje się być słabsze niż w przypadku innych klauzul generalnych (np. zasad współżycia społecznego), co wynika z wpisania w treść analizowanego kryterium komponentu obiektywizującego w postaci: uwarunkowań systemowych, rygorów obrotu profesjonalnego oraz utylitarnego charakteru unormowań prawa handlowego. Dlatego też, pomimo iż w naturze klauzuli generalnej tkwi konieczność rozważenia danego stanu faktycznego przez pryzmat aksjologii, okoliczność ta sama przez się nie powinna prowadzić do podważenia rygorów pewności obrotu. Należy również podkreślić, iż posłużenie się przez ustawodawcę nieokreślono-

³⁸ Por. tamże, s. 221.

³⁹ Zob. *M. Safjan*, Klauzule generalne, s. 51.

nym pojęciem interesu spółki nie jest tożsamy z nakazem całkowicie dowolnej oceny czy z upoważnieniem do niczym nieskrępowanego doboru kryteriów i wartości⁴⁰. Treść terminu interesu spółki powinna być ustalana w oparciu o rzeczywiste preferencje rozsądnych uczestników obrotu oraz uwzględniać inne prawnie uzasadnione potrzeby obrotu gospodarczego, w tym dotyczące racjonalności i opłacalności przedsięwzięć podejmowanych przez decydentów spółki.

Z drugiej jednak strony należy pamiętać, że ze względu na aksjologiczne zabarwienie interpretacja pojęcia interesu spółki jest obciążona ryzykiem nieokreśloności, ideologizacji, czy wręcz instrumentalizacji. W niektórych przypadkach (dotyczących zwłaszcza spółek z udziałem Skarbu Państwa) może istnieć prawdopodobieństwo polityzacji kategorii interesu spółki, implikującej ryzyko uwzględniania nie tyle interesu ogólnospołecznego, co doraźnych racji grupy rządzącej. Warto również zwrócić uwagę, że prawo spółek jest tylko pozornie neutralne światopoglądowo, jako że instytucje prawa handlowego mogą być poddane nieuprawnionej instrumentalizacji oraz wykorzystane jako środek do osiągnięcia bieżących celów politycznych⁴¹.

Kryterium interesu spółki pełni w systemie prawnym i gospodarczym rozliczne funkcje, w szczególności zaś stanowi narzędzie, przy pomocy którego ustawodawca stara się uzyskać balans sprzecznych ze sobą racji reprezentowanych na forum danej spółki. Warto wspomnieć, że każdy przepis zawierający klauzulę generalną jest urzeczywistnieniem idei słuszności w prawie, gdyż zmierza do zmniejszenia napięcia pomiędzy sprawiedliwością generalizującą a indywidualizującą oraz ułatwia zastosowanie prawa w sposób uwzględniający szczególne okoliczności sprawy⁴². W konsekwencji powyższego można postawić tezę, zgodnie z którą pojęcie interesu spółki jest nośnikiem reguł kolizyjnych, na podstawie których możliwe jest rozstrzygnięcie potencjalnych lub rzeczywistych konfliktów rozgrywających się w danej spółce.

W konsekwencji powyższego, klauzulę interesu spółki należy postrzegać jako instrument rozstrzygnięcia sporów na wielu płaszczyznach, co wynika z liczności osi konfliktów towarzyszących funkcjonowaniu korporacji. Zarzecie kwestii spornych związanych z działalnością spółek może tkwić zarówno w stosunkach wewnętrznych korporacji (np. pomiędzy poszczególnymi orga-

⁴⁰ Zob. tamże, s. 54.

⁴¹ Tak *U. Bernitz, W.-G. Ringe*, *Company Law and Economic Protectionism – an Introduction*, w: *U. Bernitz, W.-G. Ringe*, *Company Law and Economic Protectionism: New Challenges to European Integration*, Oxford 2010, www.oxfordscholarship.com.

⁴² Zob. *R. Sobański*, *Słuszność w prawie*, PiP 2001, Nr 8, s. 10–11.

nami spółki czy członkami danego gremium), jak i na zewnątrz (np. pomiędzy spółką a jej kontrahentami). Specyficzny charakter kryterium interesu spółki polega jednak na tym, że rozstrzygnięcie zagadnień kontrowersyjnych przez organ stosujący prawo powinno być zarówno społecznie akceptowalne, jak i efektywne gospodarczo.

Warto dodać, że testowi interesu spółki poddana jest również trafność decyzji podejmowanych w łonie korporacji. Analizowane pojęcie jest zatem papierkiem lakmusowym, przy pomocy którego można dokonać oceny zachowań funkcjonariuszy spółki. W następstwie powyższego klauzula interesu spółki stanowi dyrektywę postępowania dla jego pierwotnych adresatów oraz operatywne kryterium dokonywania ocen przez organy wymiaru sprawiedliwości⁴³.

Klauzula interesu spółki może być zatem postrzegana wielowymiarowo: jako instrument zabezpieczania wartości i dóbr cennych z punktu widzenia obrotu gospodarczego, narzędzie ochrony dobra spółki oraz ewolucyjnej zmiany stosunków społeczno-gospodarczych.

Należy przyjąć, że przy interpretowaniu pojęcia interesu spółki trafne będzie zazwyczaj przyjmowanie wykładni dynamicznej w miejsce statycznej, przeprowadzanej w nawiązaniu do kontekstu gospodarczego, społecznego, dynamicznych koncepcji rozwojowych (w tym w prawie), funkcji ustawy, jak również ewolucji świadomości społecznej uczestników obrotu.

Warto także zwrócić uwagę, że interpretacja pojęcia interesu spółki jest uwarunkowana obowiązującym w danym czasie i miejscu typem kultury prawnej. W nawiązaniu do powyższego należy wyjaśnić, iż w piśmiennictwie przyjmuje się podział na kulturę prawa stanowionego i prawa precedensowego (ang. *common law*). Ponadto wyodrębnia się kulturę legalistyczną (opartą na modelowo rozumianej zasadzie państwa prawnego, rządów prawa czy praworządności) i nielegalistyczną (w ograniczonym stopniu przywiązaną do standardów prawnych i bardziej podatną na ideologizację argumentów normatywnych)⁴⁴. Warto przy tym zaznaczyć, że system prawa polskiego pozostaje pod wpływem kultury prawa stanowionego oraz kultury legalistycznej.

⁴³ Warto wyjaśnić, że wykładnia operatywna zmierza do kwalifikacji konkretnego przypadku, podczas gdy wykładnia uniwersalna ma na celu kwalifikację każdej możliwej sytuacji, w tym stanu faktycznego poddawanego analizie. Zob. Z. Radwański, M. Zieliński, w: SPP, t. 1, 2007, s. 464–469.

⁴⁴ Zob. L. Leszczyński, Stosowanie klauzul, s. 337–338.

Z powyższym zagadnieniem wiąże się również kwestia obowiązującego ładu korporacyjnego⁴⁵, mającego wpływ na sposób odczytywania klauzuli interesu spółki. Należy wyjaśnić, że przez pojęcie ładu korporacyjnego należy rozumieć system instytucji prawnych i ekonomicznych, mających na celu zapewnienie prawidłowego i ekonomicznie efektywnego funkcjonowania spółek handlowych oraz rozwiązywanie lub ograniczanie konfliktów interesów osób mających wpływ na działalność spółki. Zadaniem instytucji ładu korporacyjnego jest m.in.: zapewnienie równowagi pomiędzy interesami osób mających wpływ na działalność spółki, wzmacnianie ich zaufania wobec kierownictwa spółek oraz sprzyjanie efektywnemu wykorzystaniu zgromadzonych w nich zasobów (kapitału ludzkiego i finansowego)⁴⁶. Ład korporacyjny jest ponadto postrzegany jako porządek dynamiczny, który powinien odzwierciedlać fluktuujące potrzeby rynku kapitałowego⁴⁷.

Warto wspomnieć, że kwestia interpretacji formuły interesu spółki w kontekście określonego systemu ładu korporacyjnego będzie stanowić przedmiot dalszych analiz. Niemniej jednak już na tym etapie rozważań trzeba wyjaśnić, że ład korporacyjny może zostać skonstruowany na podstawie dwóch antagonistycznych modeli. Pierwszy z nich – preferujący interes ekonomicznych właścicieli spółki – to właściwa systemom prawa precedensowego perspektywa właścicielska (ang. *shareholder value*), drugie podejście natomiast to orientacja hołdująca interesariuszom⁴⁸ (ang. *stakeholder value*), wypracowana w państwach prawa stanowionego⁴⁹. Dodatkowo, niekiedy przedstawiciele doktryny odwołują się do koncepcji mieszanej, która ma być właściwa dla prawa francuskiego⁵⁰.

⁴⁵ W niniejszej monografii posługuję się zamiennie pojęciami ładu korporacyjnego oraz nadzoru korporacyjnego.

⁴⁶ Zob. K. Oplustil, Instrumenty nadzoru, s. 3.

⁴⁷ Zob. A. Opalski, Nowe Dobre Praktyki w spółkach publicznych, PPH 2008, Nr 3, s. 12.

⁴⁸ Interesariusze określane są w języku angielskim jako *stakeholders* lub *constituencies*.

⁴⁹ W kwestii stanowisk preferujących interes właścicieli (ang. *shareholder value*) bądź perspektywę interesariuszy (ang. *stakeholder value* lub *pluralist approach*) zob. np.: M.C. Jensen, Value Maximization, Stakeholder Theory, and the Corporate Objective Function, Bank of America, Journal of Applied Corporate Finance, Fall 2001, Vol. 14, No. 3, s. 8–21; G. Ferrarini, Shareholder Value and the Modernisation of European Corporate Law, w: K.J. Hopt, E. Wymeersch, Capital Markets and Company Law, Oxford 2003, s. 228–232; M. Cardale, Definition, Background, Development and Purpose of Corporate Governance, w: M. Cardale (ed.), A practical guide to corporate governance, 5th ed., London 2014, s. 9–12.

⁵⁰ W debacie dotyczącej relacji pomiędzy pojęciami interesu spółki (fr. *intérêt social*) i interesu publicznego (fr. *intérêt commun*), prowadzonej w piśmiennictwie francuskim, wyjaśnia się, że w istotę spółki wpisane są zarówno elementy kontraktowe, jak i instytucjonalne. Niemniej jed-

W literaturze przedmiotu wskazuje się ponadto, że perspektywa właścicielska i perspektywa interesariuszy ulegają obecnie zbliżeniu⁵¹. Źródła konwergencji obu podstawowych systemów ładu korporacyjnego upatruje się w tym, iż modele ładu korporacyjnego mają charakter dynamiczny i podlegają ciągłym zmianom pod wpływem czynników gospodarczych (zwłaszcza globalizacji rynków i rozwoju technologicznego) oraz prawnych (chodzi o proces harmonizacji i ujednoczenia prawa)⁵². Ponadto przyjmuje się, że jeżeli spółka ma skutecznie reagować na takie wyzwania, jak postępująca globalizacja rynków kapitałowych i rynków pracy, potrzeba innowacyjności i kreatywności oraz rosnąca świadomość proekologiczna i prospołeczna otoczenia biznesu, to jej polityka gospodarcza musi zostać oparta na syntezie orientacji właścicielskiej z orientacją interesariuszy⁵³.

Niezależnie od dyskusji dotyczącej słuszności perspektywy właścicielskiej bądź perspektywy interesariuszy, czy też systemu mieszanego, przekonujący jest pogląd, w myśl którego każdy narodowy model ładu korporacyjnego ma charakter niepowtarzalny, stanowiąc kombinację określonych elementów prawnych, ekonomicznych i instytucjonalnych, które składają się na dany system⁵⁴. W związku z unikalnym charakterem reguł ładu korporacyjnego obowiązujących w danych państwie, pojęcie interesu spółki należy wyklądać z uwzględnieniem warunków gospodarczych, społecznych, prawnych i kulturowych, właściwych dla odnośnego kraju i obowiązującego w nim systemu prawnego i gospodarczego. Warto dodać, że elastyczność klauzuli interesu spółki pozwala nie tylko na uwzględnienie zmieniającej się rzeczywistości społecznej, prawnej czy gospodarczej, ale i dostosowanie jej do indywidualnych potrzeb danej spółki.

Niezależnie od chwiejności znaczeniowej analizowanego pojęcia, przy jego interpretacji adresaci odpowiednich unormowań powinni kierować się wytycznymi płynącymi z przepisów prawa, poczuciem słuszności i racjonalności przystosowanym do wymogów współczesnego obrotu gospodarczego oraz

nak w niektórych przypadkach dotyczących np. spółek publicznych interes spółki musi ustąpić przed interesem rynku (fr. *intérêt du marché*). Zob. P. Bissara, L'interêt social, *Revue des Sociétés* 1999, Nr 5, s. 24; zob. także G. Ferrarini, Shareholder Value, w: K.J. Hopt, E. Wymeersch, *Capital Markets*, s. 231.

⁵¹ Zob. J. Jeżak, *Ład korporacyjny*, s. 142.

⁵² Zob. tamże, s. 142–143.

⁵³ Zob. tamże, s. 140.

⁵⁴ Zob. K. Oplustil, *Instrumenty nadzoru*, s. 185.